

Bilthoven, 8 januari 2024

betreft: Internetconsultatie contourenbrief Klimaatplan

Geachte minister Jetten,

In de Contourenbrief ten behoeve van het Klimaatplan staat een ontroerende, en tegelijk naïeve passage. “Nederland wordt mooier, schoner en welvarender. In onze steden en dorpen zullen comfortabele en goed geïsoleerde huizen staan, zodat we minder geld kwijt zijn aan energie. We kunnen ontspannen in een groenere leefomgeving, die natuur de ruimte geeft en verkoeling biedt tijdens hete zomers.”

ruimtelijke kwaliteit

Als dit de ambitie is – en dit zou inderdaad de ambitie moeten zijn! - dan behoort het Klimaatbeleid ook maatregelen te bevatten op het gebied van ruimtelijke kwaliteit. Het huidige rijksbeleid ten aanzien van verduurzaming van de energievoorziening, beperking van de CO₂-uitstoot, transitie landelijk gebied, verbetering van de biodiversiteit en positieve gezondheid hebben weliswaar effect op de ruimtelijke kwaliteit (zowel in negatieve als in positieve zin), maar dat gebeurt niet structureel en planmatig. De verduurzaming van de energievoorziening is een goed voorbeeld. Noch de infrastructuur, noch de installaties voor de opwek van duurzame energie zijn ontworpen met als oogmerk de ruimtelijke kwaliteit te verbeteren. “Nederland wordt mooier” is een dode letter, tenzij op alle niveaus ruimtelijk ontwerp en ruimtelijke kwaliteit meegenomen worden als uitgangspunt voor de transitie: dus zowel bij het ontwerp en de locatiekeuze van transformatorstations, hoogspanningsleidingen, en grote grondstations, als bij het ontwerp en de integratie in de gebouwde omgeving en in het landschap van zonnepanelen, warmtepompen, windmolens, spaarbekkens en bouwwerken van warmtenetten.

Dezer dagen roemt heel Nederland het project Ruimte voor de rivier – een alweer obsoleet beleid voor klimaatadaptatie toen het woord nog uitgevonden moest worden. Maar dat beleid is niet alleen een succes gebleken omdat het onze voeten droog houdt, maar ook omdat de ruimtelijke kwaliteit er, dankzij de toenmalige ‘dubbeldoelstelling’, veel beter door is geworden. Die dubbeldoelstelling kostte wat, maar leverde dankzij de maatschappelijke acceptatie en de reductie van maatschappelijke weerstand ook heel veel op, ook in financiële termen.

- (1) Het is daarom dringend noodzakelijk dat het Klimaatbeleid voorzien wordt van een expliciete en verankerde dubbeldoelstelling van ruimtelijke kwaliteit, opdat Nederland inderdaad ‘mooier, schoner en welvarender wordt’. En opdat de polarisatie over uiteenlopende belangen vervangen wordt door een dialoog over convergerende doelen en wensen.
- (2) Deze dubbeldoelstelling moet op nationaal niveau invulling krijgen met ontwerpateliers, kwaliteitsteams en verantwoordingsmechanismen, die garanderen dat de doelstelling geen papieren tijger blijft
- (3) Voorts dient het Klimaatplan maatregelen te bevatten die garanderen dat ook op provinciaal, regionaal en lokaal niveau serieus werk gemaakt wordt van de

kwaliteitsdoelstelling door het stimuleren van expliciet decentraal kwaliteitsbeleid en de inzet van ontwerpteams, ontwerpend onderzoek, kwaliteitsteams en adviescommissies voor goede omgevingskwaliteit.

Van deze overheden en van (semi-) publieke organisaties (zoals bedrijven met een nutsfunctie voor energie en water) mag worden geëist dat zij publiekelijk verantwoording afleggen over de inspanningen die zij leveren op het gebied van ruimtelijke kwaliteit en klimaatbeleid.

Erfgoed

In de contourennotitie is nog onvoldoende aandacht voor klimaatadaptatie. Het is terecht dat het zwaartepunt van het beleid zich op mitigatie concentreert, maar aangezien het klimaat al verandert, is adaptatie onvermijdelijk.

Het is wenselijk als het klimaatplan aandacht besteedt aan de gevolgen van klimaatadaptatie op onze huidige ruimtelijke kwaliteit en ons erfgoed. Inklinking van de bodem veroorzaakt nu al verzakking en funderingproblematiek in grote delen van het Groene Hart. Dat levert grote schade aan historische steden als Gouda en Oudewater. Inklinking kan gestopt worden door verhoging van het waterpeil in het veenweidegebied – met een forse reductie van CO₂-uitstoot als bijvangst - maar ook dat levert een grote schade aan het iconische Hollandse landschap en het particuliere plezier van polsstokspringen over slootjes en Kivitseieren zoeken.

- (4) Een aspect van het Klimaatplan (hoofdstuk adaptatie) zou het ontwerp dienen te zijn van een triage-systeem voor erfgoed: welke monumenten beschermen we, als het water komt, en welke geven we op? En dus: welke maatregelen nemen we nu al om rampen in de toekomst te voorkomen, en welk erfgoed geven we al bij voorbaat op, omdat de waarde ervan beperkt is en de kosten voor behoud onevenredig groot?
- (5) Een keerzijde van dezelfde erfgoed-medaille is het gebruik van erfgoed om klimaatmaatregelen te nemen. De Erfgoed Deal kent daarvan enkele bijzonder aansprekende voorbeelden (het watermolenlandschap van de Dommel bijvoorbeeld, of het recente project waarbij de historische bolwerken van Kampen opnieuw worden versterkt als verdediging tegen hoog water). Ook het narratief van het veenweidelandschap en de veenplassen als ruïnelandschap van de energieproductie kan richtinggevend zijn in deze erfgoedstrategie onder het klimaatplan.

Leren van anderen

Zoals heel de wereld kan leren van onze omgang met de waterproblematiek, kunnen wij leren van elders hoe je kan omgaan met hittestress en met niet-mechanische vormen van verkoeling en verdroging.

Eén voorbeeld is de manier waarop het binnenklimaat in de woestijnstad Yazd (Iran) van oudsher aangenaam blijft: ondergrondse kanalen voeren koel water over tientallen kilometers naar de stad tot in de huizen. Grote windvang-schoorstenen vangen ieder zuchtje wind vanuit elke windrichting en voeren die tot vlak boven het wateroppervlak. Zo verspreidt zich op niet-mechanische wijze een koel en vochtig briesje door de woonkamers.

Het is ontegenzeggelijk een voorbeeld uit vele. De eerste opgave uit de trias energetica is het voorkomen van energie-gebruik.

- (6) Intensief onderzoek naar niet-mechanische of energie-arme methoden van verwarming en verkoeling behoort in het klimaatplan grote aandacht te krijgen. Zulk onderzoek start bij historische en bij buitenlandse voorbeelden.

Met vriendelijke groeten,

Flip ten Cate, adviseur en oud-directeur van de Federatie Ruimtelijke Kwaliteit.